

Received / Makale Geliş Tarihi 19.08.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 31.10.2024
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 8 (47)
pp / ss 1389-1400

Research Article/Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14045807
Mail: editor@pejoss.com

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhan Ünlüer
<https://orcid.org/0000-0002-1308-5790>
Hitit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Çorum/ TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/01x8m3269>

Necîb Mahfûz'un "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah" Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on Naguib Mahfouz's Novel "al-Bâqî mine'z-Zemen Sâ'ah"

ÖZET

Modern Arap Edebiyatının önemli isimlerinden Necîb Mahfûz, eserleri pek çok dile çevrilen ve 1988'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan, uluslararası üne sahip Mısırlı bir yazardır. Necîb Mahfûz'un "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah" adlı romanı, Mısır'ın yakın tarihindeki toplumsal ve siyasi olayları bir ailenin üç nesli üzerinden ele alır. Roman, Hâmid Burhân ve ailesinin hikâyesi etrafında şekillenir. Aile, 1923 Anayasası'ndan başlayarak II. Dünya Savaşı, Filistin Savaşı ve 1952 Mısır Devrimi gibi önemli tarihsel dönemeçlerle yüzleşir. Hâmid Burhân'ın ikinci evliliği aile içinde büyük bir krize neden olurken, çocuklar ve torunlar, ülkenin siyasi çalkantılarından derin şekilde etkilenir. Roman, Mısır toplumunun modernleşme sürecindeki sancılarını ve bireylerin bu süreçteki psikolojik ve sosyal çatışmalarını derinlemesine işler. Mahfûz, bu süreçte karakterlerin iç dünyalarını titizlikle analiz ederek, Mısır'ın modernleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkilerini vurgular. Romanın ana mekânı Kahire'dir ve bu şehirdeki sosyal ve ekonomik değişimler, karakterlerin yaşamlarına yansıtılır. Mahfûz, geniş bir zaman dilimini kapsayan romanında, toplumsal değişimin bireyler üzerindeki etkisini ustalıkla işler. Roman, sadece bir aile dramı değil, aynı zamanda Mısır toplumunun bir yansımasıdır. Bu nedenle, "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah", Mısır'ın yakın tarihini ve modernleşme sürecini anlamak için önemli bir edebi kaynak olarak öne çıkar. Bu çalışmada, yazarın kısaca hayatı hakkında genel bilgi verilmiş, "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah" adlı romanı içerik yönünden ele alınmış; romanın teması, kurgusu, olay örgüsü, karakterleri, kullanılan dil ve teknik incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Necîb Mahfûz, Roman, Mısır'ın yakın tarihi, Sosyal değişim, el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah

ABSTRACT

Naguib Mahfouz, one of the most significant authors of modern Arabic literature, is a world-famous Egyptian writer whose works have been translated into countless languages. He garnered international acclaim by being awarded the Nobel Prize in Literature in 1988. His novel, "al-Bâqî mine'z-Zemen Sâ'ah" (One Hour Remains) delves into the social and political upheavals of modern Egypt through the lens of three generations of the Hamdi Burhan family. The narrative unfolds around the Burhan family, who navigate pivotal historical events, from the 1923 Constitution to World War II, the Palestine War, and the 1952 Egyptian Revolution. The family's dynamics are profoundly disrupted by Hamdi Burhan's second marriage, while his children and grandchildren are deeply affected by the nation's political turmoil. Mahfouz meticulously explores the psychological and social conflicts individuals face during Egypt's modernization process. By delving into the characters' inner worlds, he highlights the impact of this transformative period on individuals. Set primarily in Cairo, the novel reflects the social and economic changes occurring within the city. Spanning a vast timeframe, *The Time Will Come* masterfully weaves together the intricate tapestry of societal change and its impact on individuals. More than just a family drama, the novel serves as a microcosm of Egyptian society. Consequently, it stands as a significant literary resource for understanding Egypt's recent history and modernization process. In this study, general information about the author's life is given briefly, his novel "al-Bâqî mine'z-Zemen Sâ'ah" is discussed in terms of content; the theme, fiction, plot, characters, language and techniques used in the novel are examined.

Keywords: Naguib Mahfouz, Novel, Egypt's recent history, Social change, al-Baqi mine'z-Zemen Sâ'ah

1. GİRİŞ

Edebiyat genel anlamıyla, insanın iç dünyasını, duygularını, hayallerini ve yaşadığı toplumun gerçeklerini en etkili biçimde yansıtan bir sanattır. Edebi eserler, okuyucuları farklı kültürlerle, zaman dilimlerine ve düşünce biçimlerine yönlendirerek ufuklarını genişletir. Aynı zamanda, dilin en güzel ve etkili şekilde kullanıldığı bir alan olarak da öne çıkar (Faysal, 1405, s. 5). Edebiyatın daha özel anlamı ise, “zarif bir kalpte şekillenen ve süslü bir üslupla, hem nazım hem de nesir şeklinde ifade edilen sözlerden ibarettir” (Fâhûrî, 1986, s. 14).

Zebîdî (ö. 1205/1791), “Tâcu'l-'Arûs” adlı sözlüğünde edebiyatı; “edebi kişilerin insanları iyiliğe teşvik edip kötülükten alıkoymak için kullandığı bir araç” olarak tanımlamakta ve edebiyatın asıl kaynağının dua olduğunu vurgulamaktadır (Zebîdî, 2004, “edb”, 2/12).

Edebiyat, temelde iki ana kategoriye ayrılır: Gerçekçi edebiyat ve hayalî edebiyat. Hayalî edebiyatın bir alt türü olan roman, hayal gücünden doğan ve genellikle uzun soluklu bir nesir türüdür. Romanlarda, karakterler oluşturulur; bu karakterlerin psikolojileri, istekleri derinlemesine analiz edilir, hayatları takip edilir, maceraları anlatılır ve iç dünyaları tasvir edilir. Roman, yalnızca bir hikâye anlatma aracı değil, aynı zamanda toplum, insan ve dünya hakkında derinlemesine düşünmeye teşvik eden bir sanat eseridir (Vehbe ve Muhendis, 1984, s. 208).

Romanlar, sosyal, tematik, antropolojik ve psikolojik gibi birçok farklı bakış açısıyla incelenebilir. Olay, karakter, yapı (bağlantı ve çözüm), zaman, mekân, anlatım, diyalog, betimleme ve düşünce gibi pek çok unsuru içinde barındırır.

Necîb Mahfûz'un “el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah” (Zamandan Geriye Kalan Bir Saat) adlı romanında, Mısır'ın toplumsal yapısı, bireylerin içsel çatışmaları ve siyasi olayların etkisiyle şekillenen insan ilişkileri derinlemesine işlenmektedir. Roman, Mısır'ın yakın tarihindeki önemli olayları bir ailenin üç nesli üzerinden aktarırken, bireylerin bu tarihsel süreçte nasıl değiştiklerini ve şekillendiklerini gözler önüne sermektedir. Hâmid Burhân ve ailesinin hikâyesi, Vefd Partisi'nin yükselişi, İngiliz işgali, II. Dünya Savaşı, Filistin Savaşı ve 1952 Mısır Devrimi gibi önemli tarihsel dönemeçlerle kesişmektedir. Mahfûz bu romanında, yalnızca tarihsel bir kronoloji sunmakla kalmayıp, aynı zamanda karakterlerin psikolojik derinliklerini ve toplumsal yapıdaki değişimlerin bireyler üzerindeki etkilerini titizlikle işlemektedir. Bu bağlamda roman, Mısır toplumunun modernleşme sürecini ve bu sürecin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir edebi kaynak olarak öne çıkmaktadır.

2. NECÎB MAHFÛZ'UN HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Necîb Mahfûz, 11 Aralık 1911 tarihinde Kahire'nin el-Cemâliyye bölgesinde doğmuştur (Ürün, 1997, s. 38). 1930-34 yılları arasında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe eğitimi almıştır. Genç yaşlarından itibaren edebiyata ilgi duyan Mahfûz, üniversite yıllarında İngiliz ve Fransız yazarların eserlerini okumaya başlamıştır. İlk hikâyeleri dergilerde yayımlanan yazar, *Abesu'l-Akdâr* (1939), *Râdûbis* (1943) ve *Kifâh Tîybe* (1944) gibi tarihi romanlarla adını duyurmuş, ardından *Hânu'l-Halîlî* (1941), *el-Kâhiratu'l-Cedîde* (1945) ve *Zukâku'l-Midak* (1947) eserleriyle Kahire halkının yaşamını gerçekçi bir şekilde tasvir etmiştir. *Beyne'l-Kasreyn*, *Kasru'ş-Şevk* ve *es-Sukkeriyye* adlı romanlardan oluşan *es-Sulâsiyye* üçlemesinde ise toplumsal sorunları ustalıkla ele almıştır (Yıldız, 2019, s. 42).

Mahfûz, 1952 devriminden sonra uzun bir süre yazmaktan uzak kalmıştır. Yazar, devrimin ideallerinin gerçekleştirildiğine ve toplumda onu harekete geçirecek sorunların kalmadığına inanıyordu (Er, 1996, s. 5-17). Yaklaşık yedi yıl süren bu duraklamanın ardından, 1959 yılında *Evlâdu Hâretina* romanıyla yeniden okuyucularının ilgisini çekmeyi başarmıştır (Ürün, 1997, s. 136).

1988 yılında *Zukâku'l-Midak* adlı romanıyla Nobel Edebiyat ödülünü kazanmasıyla (Nakkâş, 1997, s. 68) şöhretinin doruk noktasına ulaştı. 34 romanından başka 14 hikâye koleksiyonu, 30'u aşkın senaryosu ve birkaç oyunu bulunan Mahfûz, Mısır'da çok okunan ve eserleri çeşitli dillere çevrilen bir yazardır. 30 Ağustos 2006 günü Kahire'de 95 yaşında vefat etmiştir.

3. “EL-BÂKÎ MİNE'Z-ZEMEN SÂ'AH” ADLI ROMANIN ÖZETİ

Orta halli ve muhafazakâr bir aile olan Hâmid Burhân ailesi, çocukları Kevser, Muhammed ve Munîre ile birlikte, anne Seniyye Mehdî'nin babasından miras kalan evlerinde mutlu ve mütevazı bir yaşam sürmektedirler. Aile üyeleri, hiçbir baskı olmadan düşüncelerini ifade edebilir ve tamamen demokratik bir ortam hâkimdir. Ailenin tamamı Vefd Partisi sempatisizdir. Hâmid Burhân, arkadaşlarıyla zaman zaman bir araya gelerek ağırlıklı olarak Vefd'i konu alan sohbetler yapmaktadır. Ailenin büyük kızı Kevser

okulda başarısızdır; lisede üst üste iki yıl kalmasının ardından okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Yaşı ilerlemesine rağmen henüz evlenmediği için bu durum ailede üzüntü yaratmaktadır. Ancak, 60 yaşında ve çok zengin olan Numan Reşîdî ile evlenir. Ailenin umduğunun aksine, Kevser, evliliğinde eşiyile çok mutlu olur. Bu evliliğinden Reşâd adında bir oğlu dünyaya gelir.

Ülkede 1923 Anayasası hakkında yapılan gösteriler ve çatışmalar birbirini izler. Sonuç olarak, Vefd'in çabalarıyla 1926 yılında İngilizlerle anlaşma imzalanır. Muhammed Hukuk Fakültesi'ne, Munîre ise Edebiyat Fakültesi'ne kaydını yaptırır. Vefd ile kral arasında birçok konuda anlaşmazlık çıkar ve Vefd idareden uzaklaştırılır. Vefd'in yenilgisi ve savaş haberleri, Muhammed'in babasının karşı çıkmasına rağmen İhvânü'l-Müslimin teşkilatına katılmasına neden olur. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Mısır ve dolayısıyla Hâmid Burhân ailesi ekonomik sıkıntılara düşer.

Hâmid Burhân, yaş haddinden dolayı emekliye ayrıldığında, evdeki sıkıntılar ve hayatın zorlukları canını sıkır, iyice asabileşir. Bir gün evinin bahçesinde gezinirken, karşıdaki yeni yapılmış apartmanın dördüncü katına taşınan yabancı asıllı dul bir kadın olan Mirfet'e gözü takılır. Kadının da ona ilgi göstermesiyle âşık olur ve sonunda Hâmid Mirfet'i ikinci karısı olarak alır. Bu evlilik haberi, yıllardır sevdiği ve desteklediği adam tarafından ihanete uğradığını düşünen Seniyye'yi yıkar. Hamid'in Mirfet ile evlenme kararı aileyi daha da parçalamaktadır. Muhammed ve Munîre babalarının yaptıklarına öfkelenir ve annelerinin tarafında yer alırlar. Seniyye, çok kırılmış olsa da, Hâmid'in ihanetinin ruhunu incitmesine izin vermeyerek saygınlığını korumayı seçer.

Hamid'in ikinci evliliği ona pek mutluluk getirmez. Kendisini Seniyye'ye olan bağlılığı ile Mirfet'in temsil ettiği gençlik ve canlılık arasındaki bir çatışma içinde bulur. Başlangıçta sıradan hayatından bir kaçış gibi görünen bu ilişki, zamanla Hamid'in ailesine verdiği zararın farkına varmasıyla pişmanlık kaynağı haline gelir.

Filistin savaşının patlak vermesi, toplumdaki gerginliği artırır. Munîre ve Muhammed okullarından mezun olur. Munîre, Abbâsiye'de İngilizce öğretmeni olarak tayin edilirken, Muhammed eski bir Vefd'ci olan avukat Abdulkadir Bey'in bürosunda iş bulur. Filistin savaşının yenilgiyle sonuçlanmasının ardından İhvân'a karşı mücadele başlatılır ve Muhammed, bağlı olduğu şubedekilerle birlikte tutuklanır. Bu haber aileyi tekrar derinden sarsar, ancak bir müddet sonra Muhammed serbest bırakılır.

1950'li yıllarda şiddet olayları artar; Kahire'nin çeşitli yerlerinde yangınlar çıkar ve siyasi durum iyice gerginleşir. 23 Temmuz 1952'de Cemal Abdunnasır ve arkadaşları ihtilal yaparak yönetime el koyar. Kral kısa bir süre sonra ülke dışına çıkarılır. Aile üyeleri, İhvân'ın ihtilalcilere destek vermesi ve Munîre'nin sevgilisinin kardeşinin ihtilali gerçekleştiren Hür Subaylar arasında bulunması dolayısıyla ihtilali desteklemektedirler. Ancak, ihtilalcilerle İhvân'ın arasının açılması üzerine Muhammed tutuklanır ve hapisneden bir ayağı topal ve bir gözü kör olarak çıkar. Baba Hâmid Burhân, evinde dostlarıyla son siyasi olayları tartışırken aniden kalp krizi geçirir ve birkaç gün sonra ölür. Akabinde Kevser'in eşi Numan Reşîdî vefat eder. Kevser, oğlu Reşâd ile birlikte annesinin evine döner ve kocasından büyük bir miras kalır, bir daha evlenmez. Muhammed, babasının ikinci eşi Mirfet'in üvey kızı Ülfet ile Munîre ise kendisinden dört yaş küçük Süleyman Behcet ile evlenir. Kevser'in maddi katkılarıyla yapılan bu evlilikler sonucunda Munîre Abbâsiye semtindeki yeni bir apartman dairesine, Muhammed ise Babu'l-Luk Caddesi'ndeki bir apartman dairesine yerleşir. Muhammed'in evliliğinden Şefik ve Sihâm, Munîre'nin evliliğinden ise Emin ve Ali adında çocuklar dünyaya gelir. Munîre'nin kocası Süleyman Behcet, kardeşinin de ihtilali gerçekleştirenler arasında olması nedeniyle iyi bir makam elde eder.

Bir süre sonra Nâsır, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini duyurur. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a savaş açar. Savaş sonunda Mısır yenilmesine rağmen siyasi olarak büyük bir kazanç sağlar. Ülke büyük sevinç gösterilerine sahne olur. Sihâm Edebiyat Fakültesi'ne, Şefik ve Emin Mühendislik Fakültesi'ne, Ali Fen Fakültesi'ne, Reşâd ise annesinin karşı çıkmasına rağmen Harp Okulu'na kaydını yaptırır. 1967'de II. Arap-İsrail Savaşı sonucunda Mısır yenilgiye uğrar ve halk içinde huzursuzluk baş gösterir. Çeşitli gösteriler yapılır ve kargaşayla dolu günler birbirini izler. Öğrenciler Nâsır'a karşı gösteriler düzenler ve bu gösterilere torunlar da katılır.

Bir akşam televizyondan Cemal Abdunnasır'ın öldüğü ve yerine Enver Sedat'ın devlet başkanı olduğu haberi duyurulur. Nâsır'ın ani ölümüne kimse inanamaz. Seniyye bu durumu soğukkanlılıkla ve tevekkülle karşılar. Muhammed hariç diğer aile üyeleri çok üzülürler.

Sihâm, Şefik, Emin ve Reşâd okullarından mezun olur. Ali, mevsimlik gezilerinden birinde Almanya'ya gider ve bir daha dönmez. Emin okuldan tanıştığı bir kızla evlenir ve daha sonra Reşâd da evlenir. Mısır, İsrail ile barış görüşmelerine oturur ve nihayet Camp David Anlaşması gerçekleşir. Bu duruma bazıları

sevinirken, bazıları şiddetle karşı çıkar. Aile, Seniyye Hanım'ın evinde tekrar toplanır ve son gelişmeler tartışılır. Muhammed, yapılan antlaşmaya şiddetle karşı çıkar, ancak Seniyye onu itidale davet eder ve gelecekte umutlu olduğunu belirtir.

4. ROMANIN ANALİZİ

Yazarın romana modern anlatım tekniklerinden hatıra yoluyla anlatım tekniğini kullanarak, Seniyye Hanım'ın duvarda asılı 1936 yılında çekilmiş bir fotoğraf aracılığıyla hatıralarını canlandırma sahnesi ile başlaması dikkat çekicidir. Bu başlangıç romana aynı zamanda bir dinamizm kazandırmaktadır:¹

Kalbimin hasretle her çarpışında, geri dönüp duvardaki hatıra fotoğrafa bakardı. Oturma odasının yeşil duvarlarının birinde altın yaldızlı üç tablo asılıydı. Üstte besmele, sağda eskimiş bir ilkokul diploması, sol tarafta ise bir gezi esnasında çekilmiş fotoğraf... Pek çok hatırayı unutmuştun; fakat 1936 yılını, fotoğrafın çekildiği bu tarihi asla... O yıl, ailesinin tarihine altın harflerle yazılmış bir anıydı: çünkü o an, Kahire'nin Kanâtir Bahçesindeki çimenlerin üzerinde serili bir kilim üzerinde eğlenirken çekilmişti (s. 5).

Üç tablo, Seniyye'nin veya daha geniş anlamda Mısır'ın kimliğinin temel yönlerini temsil ediyor: İnanç, kültür ve aidiyet. Yazarın detaylı olarak açıkladığı gibi, buradaki resim, Seniyye'nin eşi Hâmid Burhân ve çocukları Kevser, Muhammed ve Munîre ile birlikte çekilmiş bir portredir. Resimde zamanın izlerinin olmaması, derin ve sarsılmaz bir aidiyetin varlığını gösterir. Oysa resmin dışında zaman hiç durmamıştır. Romanın başında yer alan bu paragraf, yazarın metnin yapısını ve içeriğini şekillendiren bir teknik kullanımına örnektir. Zamanın resme etkisi olmaması, Seniyye Mehdî'nin roman boyunca yaşadığı sarsıcı olaylardan etkilenmemesini, yani karakterinin sağlam duruşunu vurgular. Seniyye, Hâmid Burhân'ın komşu kızı Mirfet ile evlenmesi gibi bir zorlukla karşılaştığında bile kararlılığını korumuştur. Oysa çocukları bu olaylardan derinden etkilenmiştir: Muhammed gözünü ve bacağı kaybederek hapisten çıkmış, Munîre Süleyman Behcet'ten boşanmış ve Kevser ise eşini kaybettikten sonra tekrar annesinin yanına dönmüştür.

Giriş bölümünde, Hâmid Burhân ailesinin evi ile birlikte, Japon bahçesi ve kükürtlü kaplıcalarıyla ünlü Hilvân semti tanıtılmaktadır (s. 6). Ardından, evin Seniyye Hanım için taşıdığı önem ele alınmakta ve aile bireylerinin kişisel özellikleri sunulmaktadır.

Hâmid Burhân ailesi, orta halli, kendi yağıyla kavrulan ve mütevazı bir yaşam sürmektedir. Gelirleri sınırlıdır. İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan ağır ekonomik krize rağmen, aile üyeleri zaman zaman Japon bahçesine veya el-Kanâtir mesire yerine giderek mutlu bir yaşam sürmektedirler.

Mahfûz, romanında Mısır'ın yakın tarihinde yaşanan olayların geniş bir panoramasını sunar ve bu olayların hem ülke hem de kahramanlar üzerindeki etkilerini derinlemesine inceler. Ailenin mutlu yaşamı, sürekli olarak ülkede cereyan eden olaylar tarafından gölgelenmektedir. Okuyucu, romanın ilk sayfalarından itibaren kendisini olayların akışının içinde bulur. Ülkede yaşanan gelişmeler, Vefd Partisi'nin faaliyetleri ve Hâmid Burhân'ın evinde arkadaşlarıyla yaptığı sohbetler, romanın temel konularını oluşturur.

Vefd Partisi, 1919'un başlarında Sa'd Zaglûl tarafından kurulmuştur. Bu parti, 1923 anayasası ile ilgili olarak İngilizlere karşı her yerde ayaklanmalar ve gösteriler düzenleyerek milliyetçi hareketin öncüsü olma rolünü üstlenir. İngilizler, Zaglûl ve Vefd'in önde gelenlerini Malta adasına sürgün eder. Ancak bu durum, ayaklanmaların şiddetini artırır. 1936 seçimlerinde Vefd Partisi zafer kazanır ve İngiltere ile yapılan müzakereler sonucunda, Mısır'dan çekilmeyi öngören 1936 antlaşmasını imzalar (Armaoğlu, 2010, 1/109).

Bu antlaşma, Mısır halkını olduğu kadar Hâmid Burhân ailesini de büyük bir sevince boğar. Ancak Vefd ile kral arasındaki çatışma, ülkeyi yeni çıkmazlara sürükler. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği felaketler Mısır'ı da derinden etkilemiş, tehlike Kahire ve İskenderiye'ye kadar ulaşmıştır. Savaşın etkisiyle dar gelirli aileler büyük zorluklar içine düşerken, bazı kişiler bu durumu fırsata çevirerek servetlerine servet katmaktadır (s. 19). Yazar, bu durumu savaşın olumsuz sonuçlarından biri olarak okuyucunun dikkatine sunar.

¹ Mahfûz, N. (ty.) Daru Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr. Bundan sonra romana yapılan ve parantez içinde sayfaları verilen göndermeler romanın bu baskısına aittir

Romanın en ilginç anlarından biri, Hâmid Burhân'ın evlerinin karşısına yeni yerleşen Mirfet ile yaşadığı aşk ve sonrasında gelişen olaylardır. Yazar, romanın girişinde yeni yapılan apartmanın farklılığını vurgulayarak (s. 6), bu durumun ailenin başına sorun açacağını adeta ima eder. Mirfet Hanım, Güzel Sanatlar Okulu'nda öğretmen olarak görev yapan Hasan Kamil adlı birinden dul kalmıştır (s. 28). Onun cüretkâr tavırları, komşularının da dikkatini çekmektedir.

Mahfûz, Hâmid Burhân'ın içinde bulunduğu ruhsal durumu ve çıkmazı şu şekilde ifade etmektedir:

Hâmid Burhân 'a göre kadın, sadece ardından konuşulan biri olmayıp içindeki sağlam kaleyi zorla ele geçirmiş bir işgal gücü, yıkık hayal dünyasını alevlendiren bir ateş, ulu seddini söküp götüreren bir seldi... (s. 29).

Hâmid Burhân ile Mirfet, birlikteliklerini daha da ileri götürerek evlenmeye karar verirler. Bu durum, Seniyye Hanım ve çocukları için büyük bir üzüntü kaynağı olur; ancak yapacakları bir şey yoktur. Baba, tanınmaz bir haldedir. Seniyye Hanım artık alışık olmadığı bir adamla yüz yüze gelmek zorundadır. Yazar burada araya girerek şu mesajı verir: "İnsanoğlunun ahmaklığı, şifa bulmaz kronik bir hastalıktır ki, ancak şiddet, hikmet ve merhamet gibi zıtlıklarla tedavi edilebilir." (s. 32)

Seniyye Hanım, bundan sonra tüm ilgisini evine yönlendirir. Çok sevdiği kocasını içinden söküp atar. Kendi kendine şayet evine eski güzelliğini kazandırırsa, belki kederini tamamen unutup avunabileceğini ve mutlu olabileceğini düşünmektedir.

1950'li yıllara gelindiğinde Mısır, iç karışıklıklara sahne olmuştu. Kral Faruk yönetimi altında ülke, derin bir siyasi ve sosyal krizin eşiğindeydi. İngilizlerin 1936 antlaşmasındaki Mısır'ı tahliye sözünü tutmaması üzerine baş gösteren halk ayaklanmaları, ülkeyi kaosa sürüklemişti. Nahhâs Paşa'nın antlaşmayı iptal etmesiyle birlikte İngiliz karşıtı gösteriler büyümüş, kanlı çatışmalar yaşanmıştı (Dursun, 1993, 7/297-299). Kahire'de çıkan yangınlar, ülkenin içinde bulunduğu durumu gözler önüne seriyordu (s. 39).

Bu kaotik ortamı fırsat bilen Nâsır ve arkadaşları, 23 Temmuz 1952'de yönetimi ele geçirerek Kral Faruk'u tahttan indirdi (Armaoğlu, 2010, 1/249). Ancak, ihtilalcilerin iktidara gelmesiyle birlikte yeni sorunlar ortaya çıktı. İhtilalcilerle İhvan-ı Müslimîn arasında başlayan anlaşmazlıklar, kısa sürede şiddetli bir çatışmaya dönüştü. İhvân'ın destekçilerinden Muhammed tutuklanarak hapse atılır ve hapisten çıktığında bir ayağı topal, bir gözü kördür (s. 52). Yazar, burada baskıcı rejimlerin acımasızlığını, muhalifleri suçlu ya da suçsuz demeden mahkûm etmesini ve uyguladığı insanlık dışı muameleleri vurgulayarak, ihtilalcilerin acımasızlığını gözler önüne sermektedir.

Romanın ilerleyen bölümleri, daha çok torunlar kuşağına odaklanmaktadır. Bu bölümde, torunların ilkökul, lise ve üniversite öğrenimleri, siyasi düşünceleri, cinsel problemleri ve yaşadıkları çelişkiler ele alınmaktadır. Ayrıca, kişisel özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir. Torunlar arasında Hâmid Burhân'a en çok benzeyen isim, duygusal bir karaktere sahip olan Muhammed'in oğlu Şefik'tir. Kız kardeşi Sihâm ise zekâsı ve güzelliğiyle halası Munîre'ye benzemektedir. Munîre'nin oğulları ise, çalışkanlığıyla tanınan Emîn ve inadıyla bilinen Ali'dir (s. 60).

Torun kuşağı üzerinde çevrenin etkisi, ailelerinden daha belirgindir. Hepsini koyu bir Nâsırcıdır ve yazarın ifadesiyle "saf bir Nâsırcılık denizinde" (s. 58) yüzmektedirler.

1956 yılında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, ülkede büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Bu gelişmenin ardından İngiltere, Fransa ve İsrail, Nâsır'a ders vermek amacıyla, İsrail birlikleri ile İngiliz ve Fransız hava kuvvetlerinin desteğinde Mısır'a saldırmış ve Sina Yarımadası'nı işgal etmiştir. Ardından Mısır'ın çeşitli şehirleri bombalanmıştır. Ancak Amerika, saldırı hakkında kendisine haber verilmediğini öne sürerek karşı bir tavır takınmış; Rusya, İngiltere ve Fransa'yı protesto etmiştir. Birleşmiş Milletler de bu ülkelere işgal ettikleri yerlerden derhal çekilmelerini istemiştir. Bu gelişmeler sonucunda, İngiltere ve Fransa çekilmek zorunda kalmış ve Nâsır'ın ülke içinde ve dışında prestiji birden artmıştır. Askeri açıdan Süveyş Savaşı Nâsır için tam bir hezimet olmasına rağmen, siyasi sonuçları bakımından ona büyük bir zafer kazandırmıştır (Dursun, 1993, 7/299).

Mahfûz bu zaferi iğneleyici ve alaycı bir üslupla şöyle değerlendirir:

...Sonuçta sihirbazın, seyirciler önünde sandığa her taraftan kılıç batırmasına rağmen, sandıktaki kızın güven ve çalım içinde dışarıya çıkmasına benzer garip bir zafer ortaya çıktı. Herkes, liderlerinin mucize gibi bir zafer kazandığına ve onun cüceler içinde bir dev olduğuna ne çabuk da inanmıştı! (s. 58).

Nâsır, Süveyş Savaşı'ndan siyasi bir zaferle çıktığı için ekonomik ve siyasi alandaki politikasını uygulamaya koyar. Mısır'daki İngiliz ve Fransız şirketlerine zorla el koyar (s. 58). Bu gelişmenin ardından Suriye ile "Arap Birliği" düşüncesi hayata geçirilir. Ancak, çok geçmeden Suriye'nin ayrılmasıyla birlik düşüncesi sonuçsuz kalır (s. 64).

Seniyye Hanım'ın evi, ülkenin nabzının tutulduğu bir meclis gibiydi. Her Cuma, aile fertleri burada bir araya gelir, ülkedeki siyasi gelişmeleri hararetle tartışırlardı. Özellikle Muhammed ve Süleyman Behcet'in fikir ayrılıkları, evde gergin anlara neden olurdu. Seniyye Hanım tartışmalarda her zaman arabulucu rolünü üstlenirdi. Bu tartışmalar, zaman zaman Marksist fikirleri savunan, sıradan bir memurun oğlu olan Şefik'in arkadaşı Azîz Safvet'in de katılımıyla daha da alevlenirdi (s. 43). Azîz'in geniş bir kültür birikimine sahip olması ve kütüphaneye olan düşkünlüğü, Muhammed'in kızı Sihâm'ın dikkatini çekmiş ve genç adamlar aralarında derin bir bağ oluşmuştu.

Mahfûz, torunlar kuşağı arasında, o dönemdeki öğrencilerin sahip olduğu görüşleri ve düşünceleri analiz etmek ve karşılaştırmak istemiştir. Kız-erkek ilişkileri son derece serbesttir, ancak ekonomik zorluklar sürekli olarak kendini göstermektedir. Okuldan mezun olduktan sonra ne yapacakları sorusu sürekli olarak zihinlerini meşgul etmektedir. İdeolojik belirsizlik, yön bulamama ve düşünce karmaşası içindedirler.

5 Haziran 1967 tarihinde, İsrail ile Mısır arasında ikinci bir savaş patlak verir (s. 93). Nâsır, savaşın çıkması durumunda birkaç gün içinde İsrail'in haritadan silineceğine inanmaktaydı; ancak gelişmeler onun düşündüğü gibi olmamış, İsrail, Mısır havaalanlarına yaptığı baskınla Mısır'ın hava gücünü tamamen yok etmiştir (Dursun, 1993, 7/299).

Halk büyük bir zafer beklerken, gelen haberlerle hayal kırıklığına uğrar. Ailenin haftalık toplantısında konu bu yenilgi ile ilgilidir:

Seniyye:

-Nedir bu başımıza gelen felaketler?!

Muhammed öfkeyle:

-Biz Allah'ı unuttuk, Allah'ı... Mesele bu, dedi.

Ruhsuz bir ceset gibi oturan Süleyman Behcet:

-Bu, Amerika'nın bir tuzağı sadece!

Muhammed:

-Aptallık ve gaflet için özür olmaz.

Sonra öfkeyle içini çekti:

-Kalabalıklar, başkanın muhakeme edilmesini isteyecek yerde, ona bağlılık göstermek için sokağa döküldüler (s. 95).

Bu olumsuz gelişmeler karşısında, Şefik, Sihâm, Ali, Emin ve Reşâd gibi Nâsır'a bağlı olanlar bile büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve liderlerine olan güvenlerini yitirmişlerdir. Halkın yönetimde daha fazla söz sahibi olması gerektiği düşüncesiyle, Nâsır karşıtı gösterilere katılmışlardır (s. 96). Tek adam yönetimine karşı demokratik bir yönetim anlayışına geçiş talebi, bu dönemde toplumun genel eğilimi haline gelmiştir.

Torunlar, üniversiteye başladıklarında kendilerini karmaşık ve çalkantılı bir ideolojik ortamın içinde bulmuşlardır. Mahfûz, o dönemdeki öğrencilerin zihinlerinde yer eden düşünceleri şu sözlerle özetlemektedir:

Din... Din... Din... İsrail ancak, Tevrat'a bağlılığıyla galip geldi. Savaş Kur'an'ın desteğinde olmalı, Marksizm... Marksizm... Marksizm... Geri bir tolumu, hurafelerle dolu köklerinden ayırıp, onu yıkıntılar üzende bilimsel ve çağdaş bir toplum halinde yükseltecek olan Marksizm'dir. Bilim... Bilim... Bilim... İsrail, teknolojisiyle zafere ulaştı. Gerçek, umut bilim ve teknolojidir. Demokrasi... Demokrasi... Demokrasi... Bizi, yerin dibine sadece istibdâd geçirdi. Nâsircılık... Nâsircılık... Nâsircılık... Kendisi prensiplerine bağlı olsun ki, biz de ona bağlı olalım. Bir girdap ki, durmuyordu. Kalpler sıkıntılı, herkes acı içinde, ufuk kapkaranlık. İstekler bastırılmış, uyanış rüyaları yorucu... (s. 101)

Torunlardan Ali hariç hepsi okullarından mezun olurlar. Emin ve Şefik mühendis olarak işe başlarlar; ayrıca Emin, okul arkadaşı Hind Rişvân ile evlenir. Reşâd ise cephede ayaklarını kaybetmiş ve bundan sonraki hayatını tekerlekli sandalyede geçirmek zorunda kalmıştır. Ancak azmi ve iradesi sayesinde hayata dört elle sarılır, iyi bir evlilik yapar ve hem niyetiyle hem de yaşayışıyla İslam'a yönelir (s. 148-149).

Sihâm, Azîz Safvet'e ve onun fikirlerine derin bir bağ ile bağlanmıştır. Dini duygular, kalbinden silinip gitmiş ve ailesine karşı yoğun bir yabancılaşma duygusu hissetmeye başlamıştır. Nihai hedefi Azîz ile evlenmek olsa da, ailesinin muhalefetinden çekinmektedir. Bir gün Azîz'in bir gösteri sırasında öldürüldüğünü öğrenince (s. 139) tüm dünyası yıkılır. Ailesinin yakın ilgisine rağmen, onlara tamamen yabancılaşır ve kendini sosyalizm yoluna adar. Ali ise, en büyük hayali olan yurtdışına gitme arzusuna okulla birlikte çıktığı gezide ulaşır. Annesine yazdığı mektupta, evine bir daha dönmeyeceğini bildirir (s. 160).

Roman, Mahfûz'un çok yönlü kişiliğinin aynası niteliğindedir. Eserdeki karakterler, yazarın farklı dönemlerde benimsediği siyasi düşüncelerin adeta bir yansımasıdır. Mahfûz, bu karakterlere eşit mesafede durarak objektif bir bakış açısı sergilemiş ve hiçbirini diğerine tercih etmemiştir. Eserdeki özetlemeler, yorumlar ve psikolojik analizler, geleneksel ve modern roman teknikleriyle başarılı bir şekilde bir araya getirilmiştir.

Romanda evlilik, kişinin içinde bulunduğu sıkıntılı ve bunalımlı durumunu atlama için bir çözüm olarak sunulur. Örneğin Reşâd cepheden döndüğünde şöyle düşünür:

Gerçekten de evlenme düşüncesi kalbine parlak bir ilham gibi doğmuştu. Sonra, Kahire'deki arkadaşının kız kardeşini görünce bu düşünce beynine iyice yerleşti (s. 123).

Mahfûz'un romanında ölüm gerçeği, karakterlerin yaşamları üzerinden gözler önüne serilir. Örneğin, Marksist Azîz Safvet'in, Nâsır'ın cenaze merasiminde ölüm karşısındaki çaresizliği, yazarın kaleminden şöyle yansır:

Azîz, bir hüznün ummanına benzeyen kalabalığa katıldı. Cenaze törenini gördü. Kabir ona, kaçınılmaz bir son, karanlıklar içindeki bir zindan olarak gözüktü. Bir avuç toprak üstündeki heybetten ve şöhretten uzak o yeri gözlerinde canlandırdı. Daha önce, aklına bile gelmeyen bu olay, bir anda bir düşünce seli gibi zihnini doldurmuştu (s. 134).

Birçok romanında da gördüğümüz gibi Mahfûz'un kardeşler arası ilişkilere bu romanında da çokça yer verdiğini görüyoruz. Bu durumu yazar şu şekilde açıklamaktadır:

“...Aramızdaki yaş farkından dolayı kardeşlerime saygı duyardım. Onlarla şakalaşmaktan, birlikte oynamaktan, takılmaktan, gülmekten mahrumdum. Kendi kendime sorardım, acaba kardeşlerimle aynı yaşta olsaydım, onlarla ilişkim nasıl olurdu? ...Ben kardeşlik duygularından yoksundum. Bundan dolayıdır ki, *es-Sulâsiyye*, *el-Bidâye* ve *n-Nihâye* ve *Hânu'l-Halîlî* gibi birçok eserimde kardeşler arasındaki ilişkilere çokça yer verdiğimi göreceksiniz...” (Gîtânî, 1980, s. 9).

Mahfûz, romanında Seniyye'nin tuhaf rüyalarının yanı sıra, dedelerinin yaşadığı çoğu hurafe olduğu anlaşılan ilginç olayları da anlatıyor. Bu hikâyeler, romana renk katıyor ve okuyucuyu meraklandırıyor:

...Sanki uzun yıllar boyunca bu izni bekliyormuşçasına, dedelerinin hikâyelerini anlatmaya koyuldu.

-...Sonra, dedelerimden Ferec geldi. İkinci Ferec. Dedesinin ismini almış olan Ferec... babasının ölümünden işittiğim en eski dedemin ismi Ferec imiş. Yukarı Mısır'ın içlerinden bir yerdenmiş. Geçimini kuvvetiyle sağlayan güçlü bir adammış. Ancak o gasbetmez, hediye olarak almış. Komşuları ondan korktukları kadar da, onu severlermiş. Karısı ve kendisi ruhlarla kardeş olmuşlar ve gaybı bilirlermiş...” sonra, zorlukları yüklenmek için harekete geçti. Kendine orta bir iş seçti. ...Koyun güder, süt satardı. Düzenli, normal bir hayatın mutluluğunu tattı. Allah'a ve bir kıza âşık oldu. Bir gün, sakın sakın aile ortamında bir bomba patlatmaya karar verdi...

-Bomba mı!?

-Müslüman olduğunu ilan etti ve Muhammed Mehdî ismini aldı (s. 173-174).

Reşâd:

-Dedem nasıl Müslüman oldu?

-Peygamberimizin uykuda kendini ziyaret ettiğini ve ona Müslüman olmasını teklif ettiğini, kendisinin de bunu, tereddütsüz kabul ettiğini açıkladı. Ailesine gelince onlar, onun, Müslüman bir köylü kızına vurulduğunda ısrar ettiler” (s. 173).

Mahfûz'un romanlarında sıkça rastlanan bir tema, babanın erken ölümü motifi olarak öne çıkmaktadır. Yazar, bu karakterleri genellikle kalp krizi geçirerek hayata veda ettirir; bu seçim, belki de kendi babasının da aynı sebepten dolayı hayatını kaybetmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Mahfûz, eserlerinde gerçek yaşamdan kesitler sunarak, zıt karakterleri bir araya getirerek denge oluşturur. Örneğin, duygusal Seniyye Mehdî ile pragmatik Mirfet, idealist Muhammed ile realist Süleyman Behcet gibi zıt kişilikler, romanın derinliğini artırır. Seniyye ve Kevser, duygusal yönü temsil ederken, Muhammed ve Munîre daha rasyonel bir yaklaşım sergilemektedir. Ayrıca, Hâmid Burhân ve Vefd'in farklı siyasi görüşleri, Muhammed ile İhvan-ı Müslimînler, Azîz Safvet ile Marksistler arasındaki ideolojik farklılıklar da belirgin bir şekilde vurgulanır. Süleyman Behcet, devrim sonrası yeni burjuva sınıfını temsil ederken, Mirfet modernleşme sürecinde yabancı kültürlerle evlenen Mısırlı kadınları simgeler.

Romanın merkezinde yer alan ev, yalnızca bir mekân değil, aynı zamanda sembolik bir anlam taşır. Bu ev, tıpkı Mısır gibi sürekli değişim ve dönüşüm içindedir. Seniyye Hanım'ın evi sürekli tamir ettirme ihtiyacı, ülkenin siyasi istikrarsızlığını ve sürekli değişen yapısını yansıtır. Ev, bir anlamda Mısır toplumunun küçük bir numunesidir. Seniyye Mehdî'nin yeşil renge düşkünlüğü yine tarım ülkesi Mısır'ı, Nil Nehri'ni ve hayatın yenilenmesini simgeler:

Ancak Mehdî'lerin evi, yüksek tavanlı odalarının çoğunun yeşil boyayla boyanmasıyla dikkat çeker. Oturma odasındaki koltukların örtüleri de yeşildir. Bu ısrar, kadının yeşile olan düşkünlüğünü ve eviyle kurduğu güçlü bağı gösterir. Bu bağ, çocukları ve torunları için çözülemeyen bir sorun yaratmıştır (s.6).

Zor durumda kalan kahramanlar, ruhsal yönden ıstıraplarını dindirebilmeleri için kendilerini dine daha çok vermektedirler. Örneğin: Kral kovulduktan sonra, Kevser'in eşi Numan Reşîdî hayatında ilk defa Kur'an okur (s. 41). Munîre kocasından boşandıktan sonra, Muhammed'le hacca gider ve ibadetlerini düzenli halde yerine getirir (s. 99), Reşâd savaşta iki ayağını kaybettikten sonra, sürekli dini kitaplar okumaya, dini vecibelerini yerine getirmeye gayret eder (s. 152).

Romanın sonlarına doğru, zamanın acımasız akışı ve beraberinde getirdiği yıkım, okuyucuyu hüznü bir yolculuğa çıkarır. Bir zamanlar gururlu ve saygın bir aile olan Mehdî ailesi, tıpkı Mısır toplumunun yaşadığı dönüşümler gibi, parçalanmanın eşiğine gelir. Ailenin gösterişli evi, artık geçmişin ihtişamlı günlerinin solmuş bir hatırası gibidir. Seniyye, bu çöküşün ortasında, umudunu kaybetmeden direnmeye çalışan yalnız bir figür olarak karşımıza çıkar. Onun hikâyesi, insanın içindeki kırılabilirliği ve aynı zamanda dayanıklılığı gözler önüne seren, dokunaklı bir portredir. Roman şu diyalogla sona erer:

Gök gürültüsü yüzünden fincan Ümmü Seyyid'in elinden düşmek üzereyken Muhammed gülererek sorar:

-Peki, ey Ümmü Seyyid, engeller ne zaman ortadan kalkacak?

Seniye el-Mehdî gözlerini gökyüzü ile bahçe arasına dikerek gönüllü bir şekilde cevap verdi:

- Gök gürültüsü kesildiğinde! (s. 199).

4.1. Romanın Konusu ve Olay Örgüsü

Roman, 1936 Kahire'sinin kalbi sayılan Hilvân semtinde yaşayan sıradan bir ailenin öyküsünü anlatır. Muhammed, Munîre ve Kevser adında üç çocuğu olan bu ailenin hayatı, Mısır'ın çalkantılı siyasi tarihine paralel bir seyir izler.

Roman, Mısır'ın monarşi dönemi, 1952 devrimi, Nasır dönemi, Ekim Savaşı ve Sedat dönemi gibi önemli tarihsel olayları kapsar. Nasır'ın yükselişi ve düşüşü, halkın beklentileri ve hayal kırıklıkları, Ekim Savaşı'nın yarattığı umut ve sonrasında yaşanan hayal kırıklıkları gibi konular, romanın önemli temaları arasında yer alır.

Romanın ana karakterlerinden biri olan Seniyye'nin eski evini ve bahçesini yeniden canlandırma hayali ise, değişen dünyada tutunmaya çalışan bireyin umudunu simgeler. Roman, sadece siyasi olayları değil, aynı zamanda bu olayların bireylerin iç dünyası üzerindeki derin etkilerini de inceliklerle işler. Anlatım, sürükleyici bir kurgu, zengin diyaloglar ve psikolojik derinliğiyle okuyucuyu içine çeker.

4.2. Romanın Kişi Kadrosu

Mahfûz'un bu eseri *Zukâku'l-Midak*² ve *Mîrâmâr*³ gibi romanlarında olduğu gibi kahramanlar açısından farklı bir görüntü sunmaktadır. Olay örgüsü ve karakter kadrosu bakımından hareketli ve zengin bir yapıya sahip olan eser, yaşanan hayattan ve Mısır'ın yakın tarihinden beslenmektedir. Bu bağlamda, romanda asıl kahramanın zaman olduğunu söylemek mümkündür.

1911 yılında doğan Mahfûz, romanını yayımladığında yaklaşık 72 yaşındadır. Bu itibarla, Mısır'ın yakın tarihinde cereyan eden olayları bizzat yaşamış olması, ona bu olayları derinlemesine gözlemleme ve değerlendirme fırsatı tanımıştır. Ayrıca romanını yazarken kendi hayatından geniş ölçüde yararlandığı da dikkate değerdir. Mahfûz'un hayatıyla roman karakterleri arasındaki benzerlikleri tespit etmek mümkündür.

Hâmid Burhân ailesi, bir erkek ve iki kız çocuğuyla mütevazı bir yaşam süren, geleneklerine bağlı bir ailedir. Ailenin reisi Hâmid Burhân, ellili yaşlarda, uzun boylu (s. 5) ve birçok açıdan ideal bir eş olarak tanımlanabilecek biridir. Geleneksel dini değerlere sıkı sıkıya bağlı, ailesine düşkün, sigara ve içkiden uzak duran, kadınlara karşı son derece mesafeli bir yapıya sahiptir (s. 8). Çocuklarının görüşlerine saygı gösterir, onlara baskı yapmaktan kaçınır ve onların mutluluğunu kendi mutluluğu olarak görür. Eşine, Seniyye Hanım'a da büyük değer verir; bazı konularda onun fikrine başvurmadan çekinmez (s. 10). Hâmid Burhân, Vefd Partisi'ne sempati duyan bir karakterdir ve arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde sohbetlerinin ana konusu genellikle Vefd Partisi olurdu. Bu buluşmalarda, adeta bir Vefd şarkısı tek bir melodi olarak dile getirilir (s. 9), karşıt görüşlere ise pek yer verilmezdi.

Hâmid Burhân 'ın Vefd sempaticizmi bize Mahfûz'un babasının Vefd Partisine karşı duyduğu aşırı ilgiyi hatırlatmaktadır. Mahfûz babasının Vefd ve onun ileri gelenlerine düşkünlüğünü şöyle ifade etmektedir: "Babam evde hep Sa'd Zaglûl, Muhammed Ferîd ve Mustafa Kâmil'den bahsedirdi. Onlarla ilgili haberlere çok önem verirdi. Onlardan birinin ismini andığında sanki gerçek kutsal değerlerden bahseder gibi olurdu..." (Gîtânî, 1980, s. 14).

Mahfûz'un bu romanda çizdiği baba karakteri, *es-Sulâsiyye*'deki baba Ahmed Abdulcevâd'ın zıddı kişisel özelliklere sahiptir. Oradaki baba karakteri, hanımı ve çocuklarına karşı çok baskıcı bir görüntü oluştururken, Hâmid Burhân hoşgörülü bir baba karakterini canlandırmaktadır.

Hâmid Burhân'ın eşi Seniyye el-Mehdî karakteri roman boyunca, olayların merkezinde yer almaktadır. Necîb Mahfûz, Seniyye'yi zeki, güçlü ve ailesinde önemli bir rol oynayan bir kadın olarak tasvir etmektedir. Roman boyunca Seniyye'nin yaşadığı değişimler ve karşılaştığı zorluklar, hem onun hem de toplumun bir yansıması olarak sunulmaktadır.

Seniyye Hanım romanın, Mahfûz'un diğer romanlarındaki gibi iyi bir anne, sevgi ve iman dolu, yaşadığı acıları sinesine çeken, büyük bir sabır ve tevekkülle kadere boyun eğen bir karakterdir. Okumayı, radyo dinlemeyi çok sevmektedir. Seniyye Hanımın bir takım batıl inançları da vardır. Sık sık hizmetçisine kahve falı baktırmakta ve yaptığı yorumlara önem vermektedir. Evine ve yeşil renge çok düşkündür; bu yüzden eve örtülerine varıncaya kadar bu renk hâkimdir (s. 6). Eve aşırı düşkün olmasının sebebi, evin babasından kendisine miras kalması ve evlenirken onun tercih edilmesinde önemli bir rol oynamasıdır (s. 7). Seniyye Hanımın hayal gücü ve sezgisi çok kuvvetlidir. Aile bireylerinin başına gelecekleri önceden sezmektedir. Sık sık gördüğü rüyalar (s. 10, 35, 64, 167), romanın akışında önemli bir yer tutmaktadır. Kendinin ve aile bireylerinin başına gelen kötü olayları daima tevekkülle karşılamakta, gelecek için sürekli ümit taşımaktadır. Baba karakterinde olduğu gibi, anne karakterinde de Mahfûz'un gerçek annesinin özelliklerini bulmak mümkündür.

Romanın diğer önemli ve dinamik karakterlerinden birisi de ailenin tek oğlu Muhammed'dir. Hukuk Fakültesi mezunu, önceleri ailesi gibi o da Vefd Partisi sempaticizmidir. Ancak partinin yaptığı siyasi hatalar onun İhvanu'l-müslimîn saflarına katılmasına sebep olur (s. 13). Bu teşkilata üyeliği başına birçok sıkıntılar çıkarır ve işkenceler görür. Ancak gördüğü kötü muameleler onu yolundan çevirmez aksine, davasına dört elle sarılmasına sebep olur (s. 33, 51). Azimli ve gururludur. Ailenin diğer fertlerinin dini inancı tamamen gelenekseldir. Muhammed ise, okuduğu kitapların ve mensup olduğu teşkilatın etkisiyle İslam'ı siyasi ve sosyal hayatta tek hedef olarak seçmekte ve bunun için mücadele etmektedir. Onu *es-Sukkeriyye*'deki Abdu'l-Mun'im'e benzetebiliriz. Muhammed aynı zamanda ideal bir kocadır. Mirfet Hamının üvey kızı Ülfet ile evlenir. Sihâm ve Şefik adında iki çocuğu olur. Mizaç yönünden babasına

² Bk. Mahfûz, N. (1977). Mektebetu Mısır.

³ Bk. Mahfûz, N. (2009). Daru's-Şurûk.

benzemektedir. Onun gibi çocuklarının fikirlerine önem vermekte, ailesi içinde herhangi bir baskı uygulamamaktadır. Muhammed siyasi otoriteyi, uyguladığı yanlış politikalarından ötürü sürekli eleştirmektedir. Özellikle Munîre'nin kocası Süleyman Behcet ile siyasi konularda tartışılırlar.

Ailenin küçük kızı Munîre, parlak bakışlı, zeki ve güzel (s. 9) bir kızdır. Edebiyat fakültesi İngiliz Dili bölümünden mezun olur. Bir süre öğretmenlik yapar ve daha sonra müfettişliğe kadar yükselir. Okul hayatında olduğu gibi, çalışma hayatında da çok başarılıdır. Muhammed ile ülkede cereyan eden olayları sık sık konuşup tartışır. Kendisinden dört yaş küçük olan Süleyman Behcet'e âşık olur. Annesi Seniyye Hanım Süleyman Behcet ile evlenmesine "yaşı büyük erkek, yaşça büyük kadından bin kere daha makbuldür..." (s. 16) diyerek evlenmesine pek rıza göstermemekle birlikte engel de olmaz. Bu evliliğinden Emin ve Ali adında iki çocukları dünyaya gelir. Kocasının kendisini bir dansözle aldattığını öğrenince boşanır ve çocuklarının bakımını tek başına üstlenir. Ağabeyi Muhammed gibi o da azimli ve gururludur.

Ailenin büyük kızı Kevser, mütevazı bir güzelliğe sahiptir; ancak Munîre kadar zeki değildir. Lisede üst üste iki yıl kalınca evde oturmaya mecbur kalmıştır (s. 9). İbadete düşkün, vefakâr, insancıl ve yardımsever bir kişiliğe sahip olan Kevser, evlilik konusunda şanssızlıklar yaşamıştır. Yaşının ilerlemesi nedeniyle talipleri çıkmamış ve sonunda altmış yaşında, fakat oldukça zengin olan Numan Reşîdî ile evlenmek zorunda kalmıştır. Ailesinin beklentilerinin aksine, kocasıyla mutlu bir yaşam sürmesi onları sevindirir. Bu evlilikten Reşâd adında bir çocuğu olur.

Kocasının vefatıyla ona yüklü bir miras kalır. Ekonomik sıkıntı çeken kardeşleri Muhammed ve Munîre, yalnızca onun yardımları sayesinde evlenebilirler. Kocasını öldükten sonra bir daha evlenmeyen Kevser, çocuğuyla birlikte annesinin evine yerleşir.

Munîre'nin kocası Süleyman Behcet, romandaki olumsuz karakterlerden biridir. Karısından dört yaş daha genç olan Süleyman, kardeşinin 1952 devrimini gerçekleştiren Hür Subaylar arasında yer aldığını öğrendikten sonra siyasete ilgi duymaya başlar (s. 55) ve bu sayede önemli bir mevkiye yükselir. Ancak, çocuklarına karşı ilgisiz ve tamamen kendi menfaatlerini düşünen bir kişilik sergiler. Zıt görüşlere sahip olduğu Muhammed ile sürekli tartışmalar yaşar.

Elli yaşlarında, Seniyye Hanım'la yaşıt olan Mirfet, yabancı kökenli dul bir kadındır. Özgür ruhlu ve cesur kişiliğiyle tanınan Mirfet, hayatın tadını çıkarmayı seven, çok rahat hareket etmeyi seven bir karakterdir. Üvey kızı Ülfet ile birlikte yaşamaktadır. Romanın olay örgüsünde, dikkat çekici ve zaman zaman olumsuz olarak değerlendirilen davranışlarıyla öne çıkar.

Üvey annesi Mirfet'in aksine, ciddiyet ve vakarlı bir duruşa sahip olan Ülfet, (s. 29) Dışişleri Bakanlığı'nda tercüman olarak çalışmaktadır. Muhammed ile evlenerek mutlu bir yuva kurmuş, ona hem iyi bir eş hem de zor zamanlarında sığınağı olmuştur. Fedakârlığı, sabrı ve dini değerlerine bağlılığıyla tanınan Ülfet, çocuklarına da sıcak bir yuva sunmuştur.

4. 3. Romanın Mekânı, Özellikleri, Kahraman ve Olaylarla İlişkisi

Romanın mekân seçimi, Mısır toplumunun dönüşümünü ve karakterlerin iç dünyalarını yansıtmada önemli bir role sahiptir. Roman, büyük ölçüde Kahire'de geçmektedir. Hilvân ve Abbâsiye gibi Kahire'nin eski semtleri, romanın ana mekânlarıdır. Bu mekânlar aynı zamanda Mısır'ın siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlerinin bir aynası işlevi görür. Mahfûz, coğrafi ve tarihsel gerilemeyi bir sembol olarak kullanarak romanına derinlik katmış ve okuyucuyu düşünmeye sevk etmiştir.

Hilvân'ın sembolik kullanımı, Mısır'ın karşı karşıya olduğu sorunlara dikkat çekmek için bir araçtır. Siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar, Hilvân'ın çöküşü üzerinden anlatılmaktadır. Kahire'nin güneyinde yer alan Hilvân, geçmişte sanayi ve inşaat merkezi olarak önemli bir yere sahipti. Ancak romanda semt, bir çöküşün eşliğindedir. Yoksulluk artmış, sosyal sorunlar derinleşmiştir. Mahfûz, Hilvân'ın çöküşünü, Mısır toplumunun yaşadığı gerilemenin bir sembolü olarak kullanarak romanına derinlik katmıştır.

Hâmid Burhân'ın evi ise, ailenin geleneksel değerlere bağlılığını ve değişime direnişini simgelerken, karşısındaki modern apartman ise yeni düzenin ve değişimin sembolü olarak karşımıza çıkar. Böylece mekânlar, karakterlerin iç dünyalarını ve yaşadıkları çatışmaları yansıtan önemli birer öğe haline gelir.

4. 4. Romanın Zamanı

Romanda üç neslin trajedisini gözler önüne seren bir zaman kesitiyle karşı karşıyayız. Eserde yer alan olaylar ve bu olayların doğurduğu sonuçlar kronolojik bir zaman dilimi içinde cereyan etmektedir. Zaman olarak çok geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Roman, 1923 anayasası ile ilgili yapılan gösterilerden başlayarak, 1934'de İngilizlerle yapılan antlaşmayı, İkinci Dünya Savaşını, Filistin Savaşını, 1952 ihtilali ve Kralın ülkeden kovuluşunu, İkinci Mısır-İsrail savaşını, Cemal Abdunnâsır'ın ölümünü ve yerine geçen Enver Sedat'ın İsrail'le imzaladığı Camb David antlaşması gibi Mısır'ın yakın tarihinde bir dönüm noktası olan olaylar zincirini içine almaktadır.

4. 5. Romanın Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Edebi eserlerin inşasında bakış açısı, olay örgüsünün akışı ve karakterlerin inandırıcı bir şekilde yansıtılması açısından kritik öneme sahiptir. Aktaş'ın (1991) belirttiği gibi, bir eserdeki olayların geçtiği mekân, karakterlerin tanıtımı ve olayların seyri, yazarın seçtiği bakış açısına göre şekillenir. İncelenen romanda, üçüncü tekil şahıs anlatıcı tarafından kullanılan hâkim bakış açısı, olaylara dışarıdan bakan bir gözle tanık olma imkânı sunar.

Karakterlerin iç dünyalarındaki derin duygusal süreçlere inmek yerine, onların düşünceleri ve birbirleriyle olan etkileşimlerine odaklanır. Ancak anlatıcı, bu bireysel deneyimleri, karakterlerin yaşadığı dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarıyla ilişkilendirir. Bu sayede, romanın ana teması olan toplumsal değişimin bireyler üzerindeki etkisi daha belirgin hale gelir.

4. 6. Romanın Anlatım Özellikleri, Dil ve Üslubu

Necip Mahfûz'un eserlerinde gerçekçilik ilkesi ve detaylı betimlemeler ön plana çıkar. Romanlarında diyalog, iç monolog, tasvir, özetleme, anlatım, benzetme ve sembolizm gibi çeşitli anlatım tekniklerine başvuran yazar, üçüncü tekil şahıs anlatıcı perspektifinden olayları aktarır. Sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınan roman, okuru olayların içine çekerek güçlü bir etkileşim kurar.

Romanda kullanılan dil, başka dillerden Mısır günlük konuşma diline geçmiş mââmâ (anne, 43), bâbâ (46), kenebe (kanepa, 23), kûbri (köprü, 29), hânım (28), viski (26)... gibi kelimeler dışında diyaloglar da dahil edebiyat dili olan fushâ Arapça'dır.

4. 7. Romanın Türü

"Zamandan Geriye Kalan Bir Saat", tarihsel bir roman olarak sınıflandırılabilir. Roman, Mısır'ın yakın tarihinde önemli olayları, bu olayların toplum ve bireyler üzerindeki etkilerini işleyen tarihsel bir kurgu sunar. Ayrıca, toplumsal gerçekçilik ve bireysel psikolojik derinlikler de romanda önemli bir yer tutar.

4. 8. Romanın Konu ve Teması

Romanın ana konusu, Mısır'ın yakın tarihinde meydana gelen siyasi ve sosyal değişimlerin bir ailenin üç nesli üzerindeki etkileridir. Temalar arasında kuşaklar arası farklılıklar, toplumsal ve siyasi çatışmalar, bireysel trajediler ve modernleşme sürecinin yarattığı zorluklar ön plana çıkar. Necip Mahfûz, bu temaları işlerken, Mısır toplumunun modernleşme sürecindeki sancılarını ve bireylerin bu süreçteki içsel çatışmalarını derinlemesine ele alır.

5. SONUÇ

Necib Mahfûz'un "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah" adlı romanı, Mısır'ın modernleşme sürecinde toplumsal ve bireysel dönüşümleri derinlemesine işleyen önemli bir edebi eserdir. Roman, Hâmid Burhân ailesi üzerinden, ülkenin yakın tarihinde yaşanan büyük siyasi ve sosyal olayları, bu olayların bireyler üzerindeki etkilerini ele alır. Mahfûz, Mısır toplumunun geçirdiği değişimleri titizlikle incelerken, bireylerin içsel çatışmalarını ve toplumsal yapının dinamiklerini ustalıkla anlatır.

Roman, yalnızca bir aile hikâyesi değil, aynı zamanda Mısır'ın siyasi çalkantılarının ve modernleşme sürecinin bireyler üzerindeki yansımalarını gösteren bir mikrokozmos olarak öne çıkar. Karakterlerin yaşadığı psikolojik ve sosyal çatışmalar, Mısır toplumunun geçirdiği dönüşümün bir yansımasıdır. Mahfûz, bu süreçte karakterlerin iç dünyalarını derinlemesine analiz ederek, okuyucuyu tarihsel olayların arka planında bireysel ve toplumsal dramlarla baş başa bırakır.

Ayrıca, romanın temel mekânı olan Kahire, değişen sosyal ve ekonomik şartların sembolü olarak kullanılmıştır. Roman boyunca Kahire'de yaşanan değişimler, karakterlerin yaşamlarına ve psikolojilerine yansıtılarak, Mahfûz'un ustaca kurguladığı bir toplumsal panorama sunulmuştur. Bu anlamda "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah", Mısır'ın modern tarihini ve toplumsal yapısını anlamak için önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

Sonuç olarak, "el-Bâkî mine'z-Zemen Sâ'ah" romanı, sadece edebi bir eser olmanın ötesine geçerek, bir milletin modernleşme sürecinde yaşadığı sancılı ve bu süreçte bireylerin psikolojik ve sosyal değişimlerini gözler önüne seren derin bir inceleme sunar. Mahfûz, bu eserinde, Mısır toplumunun ruhunu ve modernleşme sürecindeki çatışmaları ustalıkla yakalamış ve okuyucuya sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Akçağ Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2010). *20 yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914-1995* (11. bs). Alkım Yayınevi.
- Dursun, D. “Cemal Abdunnâsır” (1993), TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C. 7.
- Er, R. (1996). “Necîb Mahfûz’un el-Liss ve’l-Kilâb Adlı Romanı Üzerine”. TOMER Dil Dergisi, (46).
- Fâhûrî, H. (1986). *el-Câmî‘ fî Târîhi ‘l-Edebi ‘l-Arabî-el-Edebu ‘l-Kadîm*. Dâru’l-Cîl.
- Faysal, A. (1405/1984). *el-Edebu ‘l-Arabî ve Târîhuhû*. Vezâretu’t-Tâ‘lîmi‘l-Âlî Câmîatu’l-İmâm Muhammed Su‘ûd el-İslâmiyye.
- Gîtânî, C. (1980). *Necîb Mahfûz Yetezekker*. Dâru’l-Mesîra.
- Mahfûz, N. (1977). *Zukâku ‘l-Midakk*. Mektebetu Mısır.
- Mahfûz, N. (2009). *Mîramâr*. Dâru’ş-Şurûk.
- Mahfûz, N. (ty.) *el-Bâkî mine ‘z-Zemen Sâ‘ah*. Dâru Mısır li’t-Tibâ‘a ve’n-Neşr.
- Nakkâş, R. (1997). *Safahât min muzekkirât Necîb Mahfûz*. Dâru’ş-Şurûk.
- Ürün, K. (1997). *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*. Esra Yayınları.
- Vehbe M. ve Muhendis K. (1984). *Mu‘cemu ‘l-Mustalâhâti ‘l-‘Arabiyye fî ‘l-Luga ve ‘l-Edeb*. Mektebetu Lubnân.
- Yıldız, M. (2019). *Necîb Mahfûz’un Sembolik Romanları*. Akdem Yayınları.
- Zebîdî, M. M. (2004). *Tâcu ‘l-‘Arûs min Cevâhiri ‘l-Kâmûs* (1-40). el-Meclisu’l-Vatanî li’s-Sekâfe ve’l-Funûn.